

Magdalena Wojenka-Karasek

Sposoby organizacji semantycznej nagłówków prasowych a glottodydaktyka

Acta Universitatis Lodzianis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców 21,
309-320

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

*Magdalena Wojenka-Karasek**

SPOSOBY ORGANIZACJI SEMANTYCZNEJ NAGŁÓWKÓW PRASOWYCH A GLOTTODYDAKTYKA

Słowa kluczowe: glottodydaktyka, nagłówek prasowy, tropy stylistyczne, negocjowanie znaczeń, semantyka, interpretacja

Streszczenie. Artykuł poświęcony jest zagadnieniu wykorzystania nagłówków prasowych w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Przedmiotem rozważań są nagłówki prasowe tygodnika *Polityka*, których autorzy sięgają po tropy stylistyczne, świadomie wpływając na semantykę tekstu. Dla czytelnika niebędącego rodzimym użytkownikiem języka polskiego tytuły tak skonstruowane stanowią swoiste lingwakulturowe zagadki. W analizie wyróżniono nagłówki zawierające metonimię, oksymoron, ironię oraz peryfrazę. Drugą część artykułu stanowi opis badania, któremu poddani zostali uczniowie jednej z grup w Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców w Łodzi. Uczniowie wzięli udział w dyskusji, podczas której negocjowali znaczenie prezentowanych im tytułów artykułów prasowych.

Wartość tekstów oryginalnych w procesie nauczania języka polskiego jako obcego nie wątpi chyba żaden glottodydaktyk. Nauczyciele włączają w tok zajęć rozmaite teksty, wyzyskując ich potencjał dydaktyczny: baśnie, legendy, teksty dramatyczne, wiersze, wierszyki fonetyczne, komiksy, utwory prozatorskie, teksty specjalistyczne, internetowe, słuchowiska radiowe, wypowiedzi prasowe, teksty kabaretowe¹.

W literaturze glottodydaktycznej zwrócono także uwagę na teksty krótkie, takie jak aforyzmy (Trębska-Kerntopf 2008), zagadki (Strzelecka 2013), skrzydlate słowa (Zarzycka 2010) czy teksty reklamowe (Skura 2011). Znaczące miejsce wśród tych „krótkich teksów”² zajmują nagłówki prasowe. Wartość tytułów prasowych w pracy nauczyciela języka polskiego jako obcego wykazała Bożena

* magdawojenka@wp.pl, Katedra Lingwistyki Stosowanej i Kulturowej, Instytut Filologii Polskiej, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Łódzki, ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź.

¹ Artykuły dotyczące wykorzystania wymienionych tekstów na lekcjach języka polskiego jako obcego można znaleźć w następujących tomach: (Cudak, Tambor 2001, Dąbrowska 2004, Garnca-rek 2005, Witkowska-Gutkowska, Grochala 2008, Zarzycka, Rudziński 2010, Grochala, Wojenka-Karasek 2011, Zarzycka 2012, Dembowska-Wosik, Pałuszyńska 2014).

² Wydaje się, że nagłówki można zaliczyć, obok zagadek, powitań, przysłów, reklam, grafitti, formuł grzecznościowych, do tzw. „tekstów minimalnych” (por. Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009, s. 48). W niniejszym artykule jako samodzielne teksty minimalne potraktowano

Ostromęcka-Frączak. Badaczka przeanalizowała nagłówki pod kątem zawartej w nich frazeologii (Ostromęcka-Frączak 2011), zwróciła uwagę na tytuły intertekstualne (Ostromęcka-Frączak 2005) oraz te, w których użyte zostały znane przysłowia, maksymy, porzekadła, zajęła się więc tytułami z punktu widzenia zawartej w nich frazematyki (Ostromęcka-Frączak 2008). Przedstawiono także potencjał tytułów metaforycznych (Wojenka-Karasek 2011) oraz zwrócono uwagę na przydatność nagłówków w rozwijaniu kompetencji leksykalnej, strukturalno-gramatycznej oraz kulturowej (Szafranec 2011). Ciekawe propozycje wykorzystania tytułów prasowych na lekcjach języka polskiego jako obcego znajdziemy w publikacji Bartłomieja Maliszewskiego, w której autor zamieszcza konkretne ćwiczenia pomocne w nauczaniu i utrwalaniu słownictwa (Maliszewski 2013).

Przedmiotem rozważań w niniejszym artykule są nagłówki tygodnika „Polityka”³, których autorzy wykorzystują tropy stylistyczne, świadomie wpływając na semantykę tekstu. W retoryce tropy służyły uwzniośleniu wypowiedzi, zapewniając jej niezwykłość, gdyż sprowadzały się do przekroczenia normy językowej, zarówno w obrębie gramatyki, jak i logiki (*Słownik terminów...* 1988, s. 141–142). Atrakcyjność tak skonstruowanego tytułu wynika z jego sugestywności i obrazowości. Nagłówek zbudowany w ten sposób lepiej oddaje treść wyobrażeniową wypowiedzi, a jednocześnie wymaga od odbiorcy umiejętności odczytania intencji autora, odzwierciedla bowiem subiektywny obraz rzeczywistości. Nadawca może dobrać środek stylistyczny w taki sposób, by wydobyć jedno, a zamaskować inne cechy omawianego zjawiska. Edyta Pałuszyńska wymienia trzy zasadnicze funkcje wprowadzenia figury retorycznej do nagłówka: „pozwala wyrazić nowe sensory w sposób niestandardowy, oryginalny; jest sposobem implicytnego wartościowania; wreszcie pełni funkcję impresywną, fatyczną, ponieważ aktywizuje odbiorcę, wciąga go w grę o poszukiwanie sensu” (Pałuszyńska 2006, s.96).

Zebrany materiał charakteryzuje się dużą różnorodnością stosowanych w nagłówkach środków stylistycznych. Na potrzeby wystąpienia wybrane zostały przykłady zawierające metonimię, oksymoron, ironię oraz peryfrazę.

METONIMIA

Metonimia (zamiennia) uznawana jest za szczególny przypadek metafory, w którym desygnaty nazwy pozostają ze sobą w realnym związku, istnieje między nimi pewna obiektywna zależność (Głowiński i in. 1986). Koncepcja Romana

nagłówki prasowe, dlatego zrezygnowano z podawania problematyki artykułu prasowego studentom uczestniczącym w opisanym w drugiej części artykułu badaniu.

³ Nagłówki zostały opisane w następujący sposób: lokalizacja (numer tygodnika, rok, strona), jednozdaniowe przedstawienie problematyki artykułu. Ze względów stylistycznych terminy *nagłówek* i *tytuł* stosuję wymiennie.

Jakobsona zakłada, że metafora i metonimia to dwa odrębne sposoby komponowania wypowiedzi. Metafora opiera się na związkach podobieństwa i jest charakterystyczna dla mowy poetyckiej. Metonimia zaś opiera się na związkach przyległości i spotyka się ją częściej w stylu realistycznym wypowiedzi (Ziomek 1990, s. 176–177). Ze względu na związki między pozamienianymi przez metonimię wyrazami rozróżnia się metonimie będące relacją między: rzeczą a osobą, naczyniem a zawartością, przyczyną a skutkiem, abstrakcją a konkretem, podmiotem a reprezentacją, znakiem a symbolem (Ziomek 1990, s.173). W analizie zebranego materiału zrezygnowano z tak skomplikowanej klasyfikacji rodzajów metonimii. Zastosowano uproszczony podział, wyodrębniając jej cztery typy⁴:

- podanie konkretności zamiast innego konkretności (konkret – konkret),
- podanie abstraktu zamiast innego abstraktu (abstrakt – abstrakt),
- podanie abstraktu zamiast konkretności (abstrakt – konkret),
- podanie konkretności zamiast abstraktu (konkret – abstrakt).

konkret – konkret

Mozart na płytach – 10/06, s. 61 (W Roku Mozartowskim ukazało się wiele nowych płyt z utworami Mozarta).

Osiecka na jazzowo – 11/05, s. 59 (W. Nahorny dokonał nowej jazzowej aranżacji utworów z tekstami A. Osieckiej).

Szczecin w Łodzi – 50/06, s. 61 (Do łódzkiego Muzeum Sztuki przywieziono najciekawsze obrazy z Muzeum Narodowego w Szczecinie).

Chopin jubileuszowy – 31/05, s. 53 (Po raz sześćdziesiąty odbędzie się w Dusznikach Zdroju Międzynarodowy Festiwal Chopinowski).

abstrakt – abstrakt

Stopień z Pana Boga – 5/06, s. 4 (Ministerstwo Edukacji chce włączyć stopień z religii do średniej ocen).

Zapłać za pleć – 8/05, s. 78 (Od 1 stycznia operacje zmiany płci nie będą refundowane przez państwo).

abstrakt – konkret

Bezrobocie emigruje – 21/06, s. 16 (Siedemset tysięcy młodych ludzi, którzy nie mogli znaleźć pracy w kraju, wyjechało za granicę).

Wojsko czyta – 50/06, s. 18 (Żołnierze w polskiej armii najchętniej czytają czasopisma: „Nowiny Psychologiczne”, „Mówią Wieki” i „Poradnik Bibliotekarza”).

Pijane wakacje – 25/05, s. 90 (Podczas wakacji rośnie spożycie alkoholu wśród młodych ludzi).

⁴ Podział ten został zaczerpnięty z publikacji E. Pałuszyńskiej (Pałuszyńska 2006).

konkret – abstrakt

Blair spada – 33/06, s. 18 (T. Blair traci poparcie w sondażach społecznych).

Ile kosztuje pijak – 34/06, s. 6 (150 tysięcy pacjentów z chorobą alkoholową objęto w Polsce systemem leczenia psychiatrycznego, które jest bardzo kosztowne).

Polański na wideo – 8/05, s. 17 (Roman Polański złożył zeznania za pośrednictwem łącza wideo).

Zastosowanie metonimii w nagłówkach prowadzi do znacznej kondensacji treści, co wpływa na informatywność tytułu. Wyraźnie dostrzegalna powtarzalność schematu (przykłady typu: *Mozart na płytach*, *Osiecka na jazzowo*, *Chopin jubileuszowy*) ułatwia odczytanie nagłówka zgodnie z intencją nadawcy. Odbiorca przyzwyczaja się do takich zamienników. Tytuły te nie są trudne w deszyfracji również ze względu na to, że denotaty nazw, które zostają metonimicznie zamienione, pozostają najczęściej w oczywistych, konwencjonalnych zależnościach, a związki między nimi są uniwersalne. Odbiorca uczeń, poznając schemat, przyzwyczaja się do tego typu zabiegów. W pewnym sensie uczy się modelu deszyfracji tekstu. Umiejscawia dany tytuł w, jak określa to Zbigniew Nęcki, „ramach poznawczych”, które ukierunkowują oczekiwania odbiorcy, sprzyjają interpretacji (Nęcki 2000, s. 93).

OKSYMORON

Oksymoron jest to wyrażenie, w którym zestawiane są wyrazy o przeciwnym znaczeniu, wzajemnie się wykluczającym. Skupienie sprzecznych elementów wyzwała nową wartość semantyczną (Miodońska-Brookes i in. 1972, s. 203). Oksymoron daje tym samym możliwość wyrażenia osobistego stosunku autora do opisywanej rzeczywistości. Uzyskany w tytule efekt paradoksu wielokrotnie jest wyrazem sprzeczności zawartych w treści artykułu prasowego oraz „sygnałem tego, że często trudno jednoznacznie zaklasyfikować [opisywane w tak sygnowanym artykule] zjawisko [...] jako pozytywne lub negatywne” (Pałuszyńska 2006, s. 127). Nic więc dziwnego, że autorzy nagłówków chętnie sięgają po tę figurę stylistyczną. Oksymoroniczne tytuły „Polityki” najczęściej oparte są na realnej sprzeczności członów (tzw. „oksymorony właściwe”):

Gratis, ale nie za darmo – 3/05, s. 52 (Dziś niemal każdy zakup łączy się z otrzymaniem upominku).

Jak podzielić, żeby pomnożyć – 8/06, s. 42 (Prezydenci miast prześcigają się w pomysłach na zagospodarowanie unijnych pieniędzy).

Partia bezpartyjnych – 8/05, s. 14 (W polskim sejmie rośnie liczba niezrzeszonych posłów).

Znacznie ciekawszym zabiegiem, otwierającym więcej możliwości interpretacyjnych, jest jednak sięganie po zestawienia wyrażające sprzeczność pozorną, gdy konfrontowane elementy pochodzą z różnych płaszczyzn znaczeniowych: dosłownej i przenośnej (tzw. „oksymoron rzekomy”⁵):

Proza poezji – 13/06, s. 72 (Polska poezja współczesna nie spotyka się z zainteresowaniem czytelników); proza rozumiana jako ‘powszedniość, codzienność, szarość’.

Gorzko, bo za słodko – 49/05, s. 88 (Z cukrzycą można skutecznie walczyć); gorzki w znaczeniu ‘przykry, nieprzyjemny, ciężki do zniesienia; bolesny’.

Chłodne ocieplenie – 8/05, s. 52 (Pokojowe spotkanie przywódców Izraela i Palestyny nie oznacza zakończenia konfliktu między państwami).

Ostatni przykład zawiera podwójną semantyczną komplikację. Epitet *chłodny* znaczy tu: ‘niewyrażający żadnych uczuć, obojętny’. Drugi komponent również został użyty w znaczeniu przenośnym: *ocieplenie* – ‘polepszenie, poprawienie’.

Pozorna nielogiczność oksymoronu stanowi niezwykle ciekawy materiał do dyskusji. Wymaga bowiem od odbiorcy wiedzy wykraczającej poza proste, linearne odczytanie komponentów tytułu.

PERYFRAZA

Peryfrazą (omówienie) to zastąpienie nazwy jakiegoś zjawiska (czynności, przedmiotu, osoby, cechy) bardziej rozbudowanym opisem (*Słownik terminów...* 1988, s. 141–142). Figura polega na użyciu zamiast jednego słowa kilku, a nawet całego szeregu słów, wprowadzających w zakres pojęciowy wyrazu, o który chodzi. Zabieg ten powoduje pojawienie się swego rodzaju nadmiaru leksykalnego, a tym samym naddatku semantycznego (Miodońska-Brookes i in. 1972, s. 222). Autorzy nagłówków tygodnika „Polityka” stosują ten środek stylistyczny, chcąc uwydatnić jakąś cechę przedmiotu lub zjawiska. Jest to też sposób wyrażenia opinii na dany temat i jego oceny. Analizowane tytuły zawierają peryfrazy wyrażające pozytywną, negatywną lub obojętną ocenę sygnowanego nagłówkiem zjawiska.

peryfrazy pozytywne

Klucznik świętego Piotra – 42/05, s. 78 (Historia wyboru Karola Wojtyły na papieża).

Polski Anioł Stróż – 14/05, s. 6 (Jan Paweł II wywarł ogromny wpływ na losy Polski).

⁵ Oksymorony *właściwe* i *rzekome* wyróżnił W. Chlebda (Chlebda 1984).

peryfrazja negatywna

Choroba niezdolnych dzieci – 44/05, s. 78 (O dzieciach z zespołem nadpobudliwości psychoruchowej ADHD). Zastosowanie emocjonalnie nacechowanego przymiotnika powoduje negatywne nacechowanie opisywanego zjawiska.

Gadanie w odcinkach – 51–52/05, s. 88 (Powstaje coraz więcej polskich seriali telewizyjnych). Potoczny leksem *gadanie* oznacza zazwyczaj mówienie o czymś błahym, nudnym, jest więc nacechowany negatywnie.

Stopień z Pana Boga – 5/06, s. 4 (Ministerstwo Edukacji chce wliczania stopnia z religii do średniej ocen w szkole). Peryfrazja wyraża ironiczny stosunek do pomysłu ministra edukacji.

peryfrazja obojętna

Mebel ze skrzydłem – 43/05, s. 70 (O największych wytwórniach fortepianów).

Główny oskarżyciel kraju – 14/05, s. 88 (Kazimierz Olejnik jest jednym z najskuteczniejszych prokuratorów w Polsce).

Peryfrazja jest środkiem stylistycznym implikującym wiele możliwości dydaktycznych. Nagłówki zbudowane na podstawie peryfrazji stanowią specyficzne definicje ukrytych za omówieniem osób, zjawisk, przedmiotów. Nie są to oczywiście definicje sensu stricto; nagłówki zawierające peryfrazje często mają charakter wartościujący, deprecjonujący, czasem ironiczny, zawierają ukrytą, ale jednocześnie możliwą do wydobywania ocenę omawianej rzeczywistości. Dla czytelnika niebędącego rodzimym użytkownikiem języka polskiego stanowią swoiste lingwakulturowe zagadki. Zmuszają odbiorcę do uruchomienia całego szeregu skojarzeń i konotacji.

IRONIA

Ironia jest właściwością stylu, polegającą na sprzeczności między dosłownym znaczeniem wypowiedzi a jej znaczeniem właściwym, czyli zamierzonym przez nadawcę. Znaczenie właściwe nie jest wyrażane wprost. Posługując się ironią, autor bawi się sprzecznymi sensami. W tekście pisanym ironia powstaje w następstwie zakwestionowania znaczenia dosłownego przez znaczenie innych części tekstu, którego wypowiedź ironiczna jest składnikiem, a także przez właściwą odbiorcy znajomość spraw i osób, do których autor się odwołuje (*Słownik terminów...* 1988, s. 203). Sugestywność ironii wynika z tego, że „pozwała się ona domyślać czegoś innego i/lub czegoś więcej niż to, co zostało dosłownie wypowiedziane” (Habrajska 1994, s. 57).

Ironia może ujawnić się już na poziomie nagłówka – wyraża się wówczas poprzez wprowadzenie elementów językowych (frazologicznych, leksykalnych)

niepasujących do wypowiedzi o charakterze oficjalnym – lub jako sprzeczność logiczna między częściami tytułu. Może pojawić się jednak dopiero po konfrontacji nagłówka z treścią artykułu, który sygnuje.

Struktura wybranych przez mnie nagłówków opiera się na sprzeczności logicznej (a) lub zderzeniu stylowym elementów konstrukcyjnych nagłówka (b).

a)

Autostradą na piechotę – 4/06, s. 40 (Wciąż powstają nowe, nierealizowane rządowe projekty budowy autostrad). Wyrażenie przymikowe *na piechotę* demaskuje opieszałość urzędników.

Opiekuńcza inaczej – 46/05, s. 4 (Rządowe pomysły polityki socjalnej nic nie zmieniają, a mogą tylko zaszkodzić). Dodawanie przysłówka *inaczej* jest częstym sposobem wyrażania zaprzeczenia. Leksem sygnalizuje istnienie drugiej warstwy semantycznej wypowiedzi (por. Habrajska 1994). *Opiekuńcza inaczej* znaczy więc ‘nieopiekuńcza’.

Przetrwać w raju – 44/05, s. 50 (O trudnym życiu w Korei Północnej). Sprzeczność między członami *przetrwać* i *raj* jest sygnałem innego, nielinearnego odczytania tekstu.

b)

Prezes nie do wykopania – 26/06, s. 14 (Władze państwowe nie mogą odwołać prezesa Polskiego Związku Piłki Nożnej).

Samowolka prezidenta – 10/06, s. 18 (Podczas uroczystości powołania szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego prezydent RP z własnej inicjatywy wręczy mianowanemu na to stanowisko generałowi buzdygan.)

W obu powyższych przykładach do tekstu o charakterze oficjalnym wprowadzono słownictwo potoczne (*wykopać*, *samowolka*).

„[...] wyrażenie ironiczne jest wyrażeniem rozmyślnie niefortunnym w planie podstawowej kompetencji językowej [...]” (Ziomek, s. 246). Czytelnik dostrzega ironię tak skonstruowanych tytułów w momencie uświadomienia sobie braku spójności sensów między komponentami nagłówka lub w chwili dostrzeżenia ostrej różnicy stylu członów tytułu.

Wymienione w referacie nagłówki prasowe stały się podstawą krótkiego badania, któremu poddani zostali uczniowie jednej z grup polonijnych (znajomość języka polskiego na poziomie zaawansowanym) w Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców w Łodzi⁶. Uczniowie wzięli udział w dyskusji, podczas której

⁶ W badaniu wzięło udział piętnaścioro uczniów narodowości białoruskiej i ukraińskiej. Byli to słuchacze polonijnej grupy humanistycznej, którzy rozpoczęli naukę w październiku 2013 r. Wymiar godzin języka polskiego dla tej grupy wynosi 20 godzin tygodniowo, jednak pozostałe przedmioty humanistyczne, takie jak historia, geografia, wiedza o Polsce również prowadzone są w języku polskim, dodatkowo wszyscy badani uczyli się języka polskiego już wcześniej, w szkołach

starali się ustalić znaczenie prezentowanych im tytułów artykułów prasowych. Nauczyciel podczas badania⁷ pełnił funkcję moderatora dyskusji oraz korektora pojawiających się w wypowiedziach uczniów błędów językowych. Lektor starał się nie sugerować drogi interpretacji tekstu. Jego rola ograniczała się do zachęcania uczniów do wzięcia udziału w rozmowie.

Początkowo wypowiedzi uczących się miały postać zamkniętych monologów. Badani jednostkowo wyrażali opinie na temat prezentowanego materiału (studenci przed dyskusją mieli możliwość zapoznania się z nagłówkami i samodzielnej pracy interpretacyjnej), ograniczając tym samym możliwość podjęcia działań negocjacyjnych pozostałym uczniom. Reakcją lektora była więc prośba skierowana do innych badanych o wyrażenie własnej opinii (*Dobrze, kto jeszcze?; Czy coś jeszcze?; Pani Aniu, pani Natalio?; Panie Pawle, udało się coś ustalić?*). Po pewnym czasie lektor mógł zrezygnować z takich działań, ponieważ stopień zaangażowania uczniów w dyskusję znacznie wzrósł; badani sami podtrzymywali komunikację, co pozwoliło obserwować proces wymiany replik. Te zaś zaczęły układać się w spójny proces ustalania znaczenia omawianych tytułów. Na uwagę zasługuje fakt, że uczniowie, początkowo nieco skrupowani⁸, coraz chętniej oceniali wypowiedzi innych dyskutantów, jak również bronili swojego stanowiska (np.: U1⁹: *No i nie wiem, nie mogę powiedzieć, że ten artykuł wywołuje we mnie jakieś emocje, nie wiem, nie czuję nic. N: Czyli raczej jest neutralny? U2: To nieprawda, że nie wywołuje emocji. Dla mnie to negatywne raczej*). W pierwszej fazie dyskusji uczniowie podczas wyrażania opinii często uciekali się do sparafrazowania albo prostego powtórzenia wypowiedzi przedmówcy lub nauczyciela (N: *Państwo idą raczej w stronę kultury. No dobrze, czy coś jeszcze? Panowie? U: My też idziemy w stronę kultury. U1: Myślę, że tu chodzi o to, że bezrobocie rozpowszechnia się. U2: Dla mnie też. U3: Na przykład jest partia, ma swoją ideę, ale ludzie z tej partii nie robią nic zgodnie z tymi ideami, a robią zupełnie inne rzeczy, może dlatego partia bezpartyjnych. U4: Ja też tak myślę. Po prostu nie zachowują się zgodnie z ideologią swojej partii. Coś takiego*). Strategie stosowane przez nauczyciela podczas dyskusji z jednej strony obliczone były na zachęcenie badanych do interakcji (powtórzenia wypowiedzi uczniów – U: *O, Szczecin*

na Białorusi i Ukrainie. Do momentu przeprowadzenia badania (11.04.2014 r.) uczący się mieli za sobą ok. 300 godzin języka polskiego w Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców Uniwersytetu Łódzkiego z dwiema lektorkami: mgr Kamilą Kubacką i Grażyną Kompel. Uczniowie opanowali język w stopniu umożliwiającym swobodne czytanie różnorodnych tekstów.

⁷ Lektorką, która przeprowadzała badanie, była mgr Kamila Kubacka.

⁸ Na początkowo małe zaangażowanie uczniów w dyskusję mógł wpłynąć fakt używania przez lektorkę dyktafonu, o czym badani zostali poinformowani.

⁹ Zastosowane skróty: „N” – Nauczyciel, „U1”, „U2”, „U3”... – Uczeń. Kolejne cyfry przy literze skrótu nie są przypisane do konkretnych uczniów, oznaczają jedynie zmianę osoby mówiącej. Podczas transkrypcji nagrania nie poprawiano błędów językowych, które popełniali uczniowie w trakcie badania.

kojarzy nam się z morzem, no a morze w Łodzi, to coś w tym przyjemnego jest. N: Morze w Łodzi, czyli coś przyjemnego, sygnały aprobaty: *uhm, aha, dobrze, świetnie, zgadza się*), z drugiej zaś miały za zadanie rozwijać sprawność leksykalną uczniów (podsuwanie właściwego słowa lub konstrukcji gramatycznej – U1: *Ale to jeżeli w państwie jest bezpłatna medycyna.* U2: *Właśnie.* N: *Opieka zdrowotna. Nie medycyna, opieka zdrowotna.* U: *Ktoś ma takie zdolności podobne Panu Bogu.* N: *Uhm. Dobrze. Podobne do tych, które ma Pan Bóg.* U: *Jakieś porównanie... dwu... dychotomiczność, czy jak powiedzieć, że tak jedno miasto, drugie miasto.* N: *Zestawienie dwóch miast.* U: *Tak, tak, tak.* U: *U nas też skojarzenie z operacją chirurgiczną.* N: *Skojarzenie z operacją chirurgiczną zmiany płci, tak?*, przypomnienie lub utrwalenie znaczenia słownikowego leksemu – N: *A co znaczy „gratis”?* U: *Darmo.* U2: *Za darmo.* N: *Czy rozumieją państwo słowo „partia”?* Czym jest partia? U: *Partia to jakieś ugrupowanie.* N: *Grupa ludzi...* U2: *Która ma jedną myśl.* N: *O podobnych poglądach, o podobnych celach.* *Dobrze. Tutaj w znaczeniu partii politycznej, czyli łączą ich wspólne cele, wspólna ideologia, wspólne dążenie do...* U: *Czegoś.* U2: *Władzy.* N: *A czym jest bezrobocie?* U: *Brak pracy*).

Negocjując znaczenie nagłówków, uczniowie odwoływali się do osobistych doświadczeń i wiedzy o świecie. Zdarzało się także, że interpretowali tytuł przez pryzmat aktualnych wydarzeń politycznych. Tak było w przypadku nagłówka **Szczecin w Łodzi**.

U: *Na przykład jedno delfinarium ze Szczecina przyjeżdża do Łodzi ze swoimi rybami i coś tam pokazują. Ale mamy jeszcze jedną asocjację, że to Szczecin w Łodzi jak Putin w Krymie.* N: *Czyli Szczecin w Łodzi tak jak Putin w Krymie. Na Krymie, na Krymie, tak?*

Interpretacja nagłówka w dużej mierze uzależniona jest od emocji, jakie tytuł wywołuje w odbiorcy. Nazywanie emocji również było przedmiotem negocjacji: N: **Stopień z Pana Boga.** *Z czym to się kojarzy? Czego może dotyczyć?* U: *My myśleliśmy, że chodzić o ludzi wierzących, ale w cudzysłowie.* N: *Uhm.* U: *Którzy np. idą do kościoła, żeby tylko nie wiem, otrzymać stopień od Boga, że, no patrz, no jestem w kościele, więc jestem wierzącym, wierzę w ciebie, daj mi coś dobrego. Coś takiego.* U2: *Ja, kiedy przeczytałam tą nazwę, to wywołało u mnie coś, ja poczułam, że to nie jest jakaś wesola, wesoly artykuł.* N: *Uhm.* U2: *A coś takiego bardziej może, nie wiem, może nawet kontrowersyjne.* N: *Coś kontrowersyjnego, bulwersującego.* U2: *Może coś sarkastycznego.* N: *Aha, Uhm. Utrzymany w takim tonie sarkastycznym, ironicznym [...].* U3: *My mamy takie skojarzenie, że albo chodzi o to, że Pan Bóg coś ocenia, albo może artykuł jest o nauce religii. Dla nas to jest trochę, nie trochę, ale bardzo kontrowersyjne.* N: *Uhm.* U4: *Mnie się wydaje, że w artykule będzie chodziło o jakiejś absurdalnej sytuacji.* N: *Będzie chodziło o absurdalną sytuację, tak? O absurdalną sytuację.* *Uhm [...].* N: *Pani Karolinko, Pani Leosiu?* U5: *Dla nas też jest ten artykuł nie do końca zrozumiały,*

ale, no i emocje nawet nie wiem, to negatywne i pozytywne. Pozytywne dlatego, że o religii, a negatywne, że może znów będą oskarżać katolików jak to zwykle, zawsze robi się, dlatego no, ja nie wiem. N: Uhm. Czyli pół na pół, pozytywne i negatywne emocje. No dobrze.

Mimo że uczniowie nie byli proszeni o rozpoznawanie zabiegów stylistycznych stosowanych w prezentowanych nagłówkach, forma niektórych tytułów przykuwała ich uwagę, np. U: *I ten nagłówek dziwnie tak brzmi. Zapłać za pleć, i od razu tak, yyy, jak łamaniec językowy.* U2: *Ciekawa nazwa;* N: *Proszę państwa, dlaczego „bezrobocie emigruje”? Przecież to nie bezrobocie emigruje, ale ludzie emigrują.* U3: *To z połączeństwa takiego: ludzie bezrobotni – bezrobocie jednym słowem.*

Powyższa krótka analiza pokazuje, że konstruowanie znaczenia na zajęciach odbywa się na dwóch poziomach: treści i języka, a poziomy te nieustannie się przenikają (por. Szymankiewicz 2002).

Sięganie na lekcjach języka polskiego jako obcego po nagłówki zawierające tropy stylistyczne pozwala oswoić studentów z różnorodnością operacji językowych obecnych w tych tekstach, uświadamia, że tropy nie są, zwłaszcza w przypadku tytułów prasowych, wyłącznie zabiegami estetycznymi. Uwrażliwia cudzoziemców na sposób obrazowania właściwy dla tropów stylistycznych, na różnorodne niuanse semantyczne, uświadamia, że umiejętność interpretacji to nie tylko odkrywanie znaczenia słownikowego, ale widzenie tego, co ukryte – znaczenia uwikłanego w szerszy społeczno-kulturowy kontekst. Warstwa językowa, jej eksplicytnie elementy, staje się wówczas tylko pretekstem do działań negocjacyjnych. „Okazuje się bowiem [stwierdza E. Pałuszyńska], że sens tekstu [...] jest czymś, co należy wspólnie konstruować, negocjować” (Pałuszyńska 2010, s. 157). Wspólne działania negocjacyjne uczących się, wspierane przez zaangażowanie emocjonalnie i intelektualnie, stanowią bezcenną wartość w rozwijaniu samodzielności komunikacyjnej i umiejętności interakcyjnych, takich jak aktywne słuchanie, interpretacja wypowiedzi rozmówców, obrona własnego stanowiska, strategie dochodzenia do porozumienia, spójność argumentacji (por. Nowicka 2002). Romuald Cudak twierdzi, że tekst jest „sceną produkcji, na której spotykają się producent tekstu i jego czytelnik. W ten sposób tekst jest produktywnością, pracującą nieustannie nad językiem. Jest strukturą otwartą pozbawioną znaczenia.” (Cudak 2010, s. 82–83).

BIBLIOGRAFIA

- Bartmiński J., Niebrzegowska-Bartmińska S., 2009, *Tekstologia*, Warszawa, s. 44–48.
 Chlebda W., 1984, *Oksymoron versus oksymoron*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 4, s. 131–139.
 Głowiński M., Okopień-Sławińska A., Sławiński J., 1986, *Zarys teorii literatur*, Warszawa.
 Cudak R., 2010, *Tekst w nauczaniu cudzoziemców jako problem metodologiczny*, [w:] *Teksty i podteksty w nauczaniu języka polskiego jako obcego 2*, red. G. Zarzycka, G. Rudziński, „Acta Universitatis Lodzianis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, nr 17, Łódź, s. 79–90.

- Cudak R., Tambor J. (red.), 2001, *Inne optyki. Nowe programy, nowe metody, nowe technologie w nauczaniu kultury polskiej i języka polskiego jako obcego*, Katowice.
- Dąbrowska A. (red.), 2004, *Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym. Materiały z międzynarodowej konferencji stowarzyszenia „Bristol”*, Wrocław.
- Dembowska-Wosik I., Pałuszyńska E. (red), 2014, *Glottodydaktyka – media – komunikacja. Kształtowanie kompetencji komunikacyjnej*, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, nr 20, Łódź.
- Garncarek P. (red.), 2005, *Nauczanie języka polskiego jako obcego i polskiej kultury w nowej rzeczywistości europejskiej. Materiały z VI międzynarodowej Konferencji Glottodydaktycznej*, Warszawa.
- Grochala B., Wojenka-Karasek M. (red), 2011, *Teksty i podteksty w nauczaniu języka polskiego jako obcego 3*, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, nr 18, Łódź.
- Habrajska G., 1994, *Wykorzystanie ironii do walki politycznej*, [w:] *Język a kultura*, [online], <http://www.lingwistyka.uni.wroc.pl/jk/>, [14.04.2014].
- Maliszewski B., 2013, *Sposoby wykorzystania nagłówków prasowych w ćwiczeniach utrwalających słownictwo*, [w:] *Glottodydaktyka polonistyczna. W obliczu dynamiki zmian językowo-kulturowych i potrzeb społecznych*, red. J. Mazur, A. Małycka, K. Sobstyl, Łódź, s. 47–57.
- Miodońska-Brookes E., Kulawik A., Tataro M., 1972, *Zarys poetyki*, Warszawa.
- Nęcki Z., 2000, *Komunikacja międzyludzka*, Kraków.
- Nowicka A., 2002, *Rozwijanie samodzielności komunikacyjnej przez negocjowanie w dyskusjach argumentacyjnych opartych na konflikcie społeczno-kognitywnym*, [w:] *Autonomizacja w dydaktyce języków obcych. Doskonalenie się w komunikacji ustnej*, red. W. Wilczyńska, Poznań, s. 201–236
- Ostromęcka-Frączak B., 2005, *Intertekstualność nagłówków prasowych a glottodydaktyka*, [w:] *Nauczanie języka polskiego jako obcego i polskiej kultury w nowej rzeczywistości europejskiej*, red. P. Garncarek Warszawa, s. 164–171.
- Ostromęcka-Frączak B., 2008, *Między tekstem a podtekstem – nagłówki prasowe*, [w:] *Teksty i podteksty w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, red. M. Witkowska-Gutkowska, B. Grochala, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, nr 16, s. 5–12.
- Ostromęcka-Frączak B., 2011, *Nagłówki prasowe w glottodydaktyce*, [w:] *Teksty i podteksty w nauczaniu języka polskiego jako obcego 3*, red. B. Grochala, M. Wojenka-Karasek, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, nr 18, Łódź, s. 7–15.
- Pałuszyńska E., 2006, *Nagłówki w „Gazecie Wyborczej” (ekspresywna leksyka, frazematyka, metaforyka)*, Łódź.
- Pałuszyńska E., 2010, *Analiza tekstu jako zdarzenia komunikacyjnego*, [w:] *Teksty i podteksty w nauczaniu języka polskiego jako obcego 2*, red. G. Zarzycka, G. Rudziński, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, nr 17, Łódź, s. 157
- Skura M., 2011, *Tekst reklamy na lekcji języka polskiego jako obcego*, [w:] *Teksty i podteksty w nauczaniu języka polskiego jako obcego 3*, red. B. Grochala, M. Wojenka-Karasek, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, nr 18, Łódź, s. 55–62.
- Słownik terminów literackich*, 1988, pod. red. J. Sławińskiego, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Strzelecka A., 2013, *Zagadki kryminalne na lekcji języka polskiego jako obcego w funkcji tekstów rozwijających sprawność czytania ze zrozumieniem i kompetencję leksykalną*, [w:] *Glottodydaktyka – media – komunikacja. Kształtowanie kompetencji komunikacyjnej*, red. I. Dembowska-Wosik, E. Pałuszyńska, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, nr 20, Łódź, s. 367–376.
- Szafranec K., 2011, *Funkcja nagłówków prasowych w glottodydaktyce na podstawie „Polityki”*, [w:] *Bogactwo językowe i kulturowe Europy w oczach Polaków i cudzoziemców*, red. M. Biernecka, M. Wojenka-Karasek, Łódź, s. 110–116.

- Szymankiewicz K., 2002, *Negocjowanie znaczenia w dyskursie szkolnym na lekcji języka obcego*, „Języki Obce w Szkole”, nr 4, s. 29–34.
- Trębska-Kerntopf A., 2008, *Możliwości wykorzystania aforyzmu w rozwijaniu sprawności mówienia*, [w:] *Teksty i podteksty w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, red. M. Witkowska-Gutkowska, B. Grochala, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, nr 16, Łódź, s. 55–70.
- Witkowska-Gutkowska M., Grochala B. (red.), 2008, *Teksty i podteksty w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, nr 16, Łódź.
- Wojenka-Karasek M., 2011, *Świat w nagłówku zamknięty – metaforyka nagłówków prasowych a glottodydaktyka*, [w:] *Bogactwo językowe i kulturowe Europy w oczach Polaków i cudzoziemców*, red. M. Biernacka, M. Wojenka-Karasek, Łódź, s. 70–75.
- Zarzycka G., 2010, *Skrzydlate słowa w procesie nauczania języka polskiego jako obcego. Propozycje programowe*, [w:] *Kanon kultury w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, red. P. Garncares, P. Kajak, A. Zieniewicz, Warszawa, s. 121–142.
- Zarzycka G. (red), 2012, *Glottodydaktyka polonistyczna a lingwistyka kulturowa*, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, nr 19, Łódź.
- Zarzycka G., Rudziński G. (red), 2010, *Teksty i podteksty w nauczaniu języka polskiego jako obcego 2*, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, nr 17, Łódź.
- Ziomek J., 1990, *Retoryka opisowa*, Wrocław–Warszawa–Kraków.

Magdalena Wojenka-Karasek

THE SEMANTIC ORGANIZATION OF NEWSPAPER HEADLINES AND TEACHING POLISH AS A FOREIGN LANGUAGE

Keywords: glottodidactics, newspaper headline, rhetorical devices, the negotiation of meaning, semantics, interpretation

Summary. The article discusses the use of newspaper headlines in teaching Polish as a foreign language. The discussed material consists of the headlines from the weekly *Polityka*, whose authors use rhetorical devices, consciously influencing the meaning of the text. For a non-native reader these headlines become a kind of linguacultural riddles. The analysis contains the examples of the use of metonymy, oxymoron, irony, and circumlocution. In the second part of the article, the author describes her research, which was carried among a group of students of the School of Polish for Foreigners at the University of Lodz. They took part in a discussion, during which they negotiated the meaning of some headlines.